

ВІЙНА У ЦИФРОВОМУ ВИМІРІ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

**Аналітичний звіт
за грудень 2022 р.**

ГО «Платформа прав людини»
КИЇВ, 2022

24 лютого 2022 р. відбулося широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну. Цього ж дня Указом Президента України на всій території нашої держави було введено воєнний стан.

Вторгнення торкнулося не лише українських міст, сіл і селищ, а й українського кіберпростору. Ворожі хакери спрямували чимало зусиль на те, щоб поширити дезінформацію та порушити нормальну діяльність об'єктів критичної інфраструктури України, зокрема, в енергетичному та фінансовому секторах, а також у сфері надання державних послуг. Кожен день спеціалісти профільних державних органів разом з українськими кіберволонтерами та союзниками з усього світу ведуть запеклу боротьбу з окупантами та їхніми помічниками у віртуальному світі.

Описана ситуація не могла не позначитися на цифрових правах людини. ГО «Платформа прав людини», після представлення шістьох звітів «Війна у цифровому вимірі та права людини», які охопили період з 24 лютого 2022 року по 30 листопада 2022 року та представлені на сайті ГО «Платформа прав людини»¹ продовжує збирати і аналізувати через призму прав людини факти про події у кіберпросторі під час війни.

¹ <https://www.ppl.org.ua/monitoring/monitoring-cifrovix-prav>

ЗМІСТ

<u>КЛЮЧОВІ ПІДСУМКИ</u>	3
<u>КІБЕР (ХАКЕРСЬКІ) АТАКИ</u>	6
<u>ФІШИНГ АТАКИ</u>	7
<u>ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ</u>	8
<u>ШАХРАЙСТВО В МЕРЕЖІ</u>	19
<u>БЛОКУВАННЯ ВЕБ-РЕСУРСІВ</u>	21
<u>ДОСТУП ДО ІНТЕРНЕТУ</u>	24
<u>ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ</u>	24
<u>СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ</u>	26
<u>ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ</u>	33
<u>ІНШІ ПОРУШЕННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ</u>	38

КЛЮЧОВІ ПІДСУМКИ

Під час моніторингу подій, що відбувались у сфері цифрових прав у грудні 2022 року, було виявлено наступні проблеми:

- 1) 22 028 194 кібератак, які були здійснені на державний сектор та про які повідомила Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (далі - Держспецзв'язку) у відповідь на запит ГО «Платформа прав людини» (далі - ППЛ). У відкритих джерелах зафіксовано два повідомлення про кібератаки, на сайти Громадської організації «Інститут масової інформації»² та "Львівобленерго".³
- 2) 275 783 фішинг атак, про які повідомила Держспецзв'язку. Також, Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA, яка діє при Держспецзв'язку, в грудні попереджала про фішинг атаку на користувачів системи DELTA та про розсилання шкідливих електронних листів від імені Державної служби України з надзвичайних ситуацій із темою про іранські дрони-камікадзе Shahed-136.
- 3) Ворог активно розповсюджував в різних джерелах дезінформацію. Під час даного дослідження ці повідомлення було узагальнено за темами та кількістю. Загалом, було виявлено 131 дезінформаційне повідомлення на наступну 21 тему:
 - Заходу вигідна війна в Україні, а дії «київського режиму» вчиняються за його схвалення;
 - візит Зеленського до США;
 - повідомлення, які дискредитували Президента України Володимира Зеленського;
 - українцям складно живеться після відходу російських військ, а лояльне до росії населення піддається репресіям;
 - ракетні обстріли України – помста за вибухи в російському тилу;
 - санкції проти росії;
 - дискредитація ЗСУ;
 - український уряд виявився безпорадним в умовах енергетичної кризи;
 - Україна «знищує» найбільшу релігійну конфесію;
 - Захід примушує Україну до переговорів з росією;

² <https://imi.org.ua/news/na-sajt-imi-zdijsnyuvetsya-potuzhna-kiberataka-i49782>

³ <https://imi.org.ua/news/sajt-lvivoblenergo-zaznav-kiberataky-i49655>

- В Україні воюють іноземні найманці;
 - процвітання нацизму в Україні;
 - Україна використовує допомогу країн-партнерів не за призначенням;
 - на тлі війни в Україні розвинулася торгівля людськими органами;
 - Україна закликає до початку ядерної війни;
 - Польщі потрібна територія України без українців;
 - Україна відновлює експорт електроенергії, і саме через це людям вимикають світло;
 - біолабораторії в Україні;
 - західні країни не хочуть постачати зброю Україні;
 - обстріли Запорізької АЕС українцями;
 - наступ з Білорусії.
- 4) У звітному періоді хакери використовували різні шахрайські схеми для викрадення інформації або коштів. Зокрема, у грудні було виявлено 9 шахрайських схем введення українців в оману. В умовах війни злочинці використовують нові способи та засоби для досягнення своїх цілей.
- 5) Здійснювались та продовжували діяти позасудові блокування веб-ресурсів або інформації на веб-ресурсах, зокрема:
- продовжують діяти 854 блокування веб-ресурсів за ініціативи Національного центру оперативно-технічного управління мережами телекомунікацій (далі може бути - НЦУ) при Держспецзв'язку;
 - 4 повідомлення про блокування платформами спільного доступу до інформації.
- 6) Міністерство цифрової трансформації повідомляло, що 80% деокупованих міст частково з відновленим інтернетом.⁴ Після ракетних ударів 19 грудня 2022 року в Києві було зафіксовано проблеми зі зв'язком, покриття інтернету впало на 50%.⁵
- 7) Під час моніторингу судової практики було виявлено 35 вироків в кримінальних справах, які безпосередньо стосуються питань свободи вираження поглядів. У 16 з них є факти, що свідчать про можливе порушення цифрових прав:
- В 6 (шести) ухвалених вироків не визначено інформацію, поширення якої стало підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності, що не дає можливості оцінити зміст поширеної інформації та пропорційність застосування до особи заходів або санкцій;
 - 4 (чотири) вироків, в яких не міститься інших способів аналізу поширеної інформації судом, крім посилань на висновки експертів-лінгвістів. В таких рішеннях вбачається ризик того, що

⁴ <https://t.me/mintsyfra/3671>

⁵ <https://twitter.com/netblocks/status/1604881271896674304>

судова практика є, насправді, повним відтворенням позиції і практикою відповідних судових експертів;

- 6 (шість) рішень, в яких поєднується, як відсутність інформації, поширення якої стало підставою для притягнення до кримінальної відповідальності так і відсутність власної оцінки судом її змісту з виключно посиланнями на висновки експертів-лінгвістів.
- 8) Було виявлено проблему в кваліфікації однотипних дій та відповідно, застосування різних видів покарання до осіб, які здійснювали поширення інформації в одних і тих самих соцмережах, в той самий спосіб та схожого змісту.
 - 9) Практика звільнення від реального відбування покарання, яка прослідковувалась в більшості вироків, у справах, що стосувались поширення в інтернеті забороненої інформації, почала змінюватись в грудні 2022 року в частині призначення реальних покарань за злочини передбачені статтею ч. 2 ст. 114 КК2. Щодо осіб, які здійснювали несанкціоноване поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України було ухвалено 8 вироків, чотири із яких з покарання у вигляді позбавлення волі від п'яти до шести років.
 - 10) Було виявлено 3 судових рішення в цивільних справах в яких одночасно застосовано такі способи правового захисту, як спростування та видалення спірних відомостей без обґрунтування необхідності в цьому.
 - 11) Було проаналізовано 322 запити на отримання публічної інформації, які були направлено за допомогою веб ресурсу "Доступ до правди".⁶ Серед них виявлено 21 неправомірну відмову у наданні інформації. Розпорядники продовжували посилатись на воєнний стан, як на обставину непереборної сили (14 відмов); відмовляли із посилання на те, що запитувана інформація опублікована на сайті або її можна отримати під час особистого візиту, безпосередньо у розпорядника (4 відмови); не надавали запитувану інформацію, бо форма запиту начебто не відповідала вимогам законодавства (1 відмова) або на підставі того, що розпорядник не володіє запитуваною інформацією (2 відмови).
 - 12) У грудні 2022 року було відновлено роботу двох реєстрів - Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань та Реєстру операторів, провайдерів телекомунікацій. Однак, продовжував бути обмеженим доступ до 17 публічних електронних реєстрів.

Детальніше із зібраною та систематизованою під час моніторингу інформацією можна ознайомитись нижче.

⁶ <https://dostup.pravda.com.ua>

КІБЕР (ХАКЕРСЬКІ) АТАКИ

За інформацією, яку Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації надала ППЛ у відповідь на запит, кількість кібератак, що були здійснені російськими кіберзловмисниками в грудні 2022 року становить - 22 028 194. Всі кібератаки, про які повідомила Держспецзв'язку були здійснені на державний сектор, оскільки служба фіксує та здійснює протидію кібератакам через систему захищеного доступу державних органів до мережі інтернет.

Під час своїх атак ворог використовував наступні способи втручання у мережі (перелік категорій кіберінцидентів відповідно до методів здійснення розроблений Урядовою командою реагування на комп'ютерні надзвичайні події України, яка функціонує в складі Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України - CERT-UA):⁷

- 1) Сканування (збір інформації про системи або мережі) - 21 276 314 атак;
- 2) Спроби експлуатації вразливості (спроби вторгнення з використанням вразливості у системі, компоненті чи мережі) - 170 421 випадків;
- 3) Шкідливе підключення (спроби з'єднання від/до IP/URL - адреси, пов'язаної з відомим ШПЗ, наприклад С2С або ресурсом розповсюдження компонентів, пов'язаних із активністю певної бот-мережі) - 550 575 спроб;
- 4) Спроби авторизації або входу в систему (спроба входу до служб або механізмів доступу, невдала спроба підбору автентифікаційних даних чи використання раніше скомпроментованих вже не актуальних даних) - 29 994 випадків;
- 5) Атаки на відмови в обслуговуванні Dos/Doss (вплив на нормальне функціонування системи чи сервісу, що досягається направленням з одного чи багатьох джерел до цільового ресурсу запитів для перенасичення пропускну здатності чи системних ресурсів) - 395 атак;
- 6) Спам (надсилання небажаних повідомлень або великої кількості повідомлень) - 495 випадків.

В свою чергу, із інформації отриманої шляхом моніторингу загальнодоступних джерел, нами було зафіксовано повідомлення про те, що у грудні кібератак зазнав сайт Громадської організації "Інститут масової інформації"⁸ та сайт "Львівобленерго".⁹

⁷ <https://cert.gov.ua/recommendation/16904>

⁸ <https://imi.org.ua/news/na-sajt-imi-zdijsnyuvetsya-potuzhna-kiberataka-i49782>

⁹ <https://imi.org.ua/news/sajt-lvivoblenergo-zaznav-kiberataky-i49655>

ФІШИНГ АТАКИ

Перелік категорій кіберінцидентів¹⁰ відносить фішинг до методів збору інформації зловмисниками, який відбувається за допомогою методів соціальної інженерії (масової розсилки електронною поштою, спрямованої на збір даних, яка може містити посилання на фішингові сайти). У грудні 2022 року Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації було зафіксовано 275 783 фішинг атак на державний сектор.

Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA, яка діє при Держспецзв'язку, в грудні попереджала про кібератаку на користувачів системи DELTA. DELTA – це створена за стандартами НАТО національна військова система ситуаційної обізнаності, яку використовують Збройні Сили України та Сили безпеки і оборони. Зокрема – це програмне забезпечення дозволяє військовим оперативно дізнаватися важливі дані про противника. Як повідомляли у CERT-UA, 17 грудня від Центру інновацій та розвитку оборонних технологій Міністерства оборони України було отримано інформацію щодо розповсюдження повідомлень про необхідність оновлення сертифікатів у системі DELTA. Такі повідомлення надходили у месенджерах, а також на електронну пошту. До того ж, для розсилання зловмисники використовували скомпрометовану електронну адресу одного зі співробітників оборонного відомства. У повідомленнях містились вкладення у вигляді PDF-документів, які імітують військові дайджести та мали посилання на шкідливий ZIP-архів. У разі переходу за посиланням у повідомленні на комп'ютері у підсумку було здійснено запуск двох шкідливих програм.¹¹

Також, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України попереджала про розсилання шкідливих електронних листів від імені Державної служби України з надзвичайних ситуацій із темою про іранські дрони-камікадзе Shahed-136. За даними служби, інформація про листи надійшла 8 грудня від фахівців підрозділу кібербезпеки АТ “Укрзалізниця”. Листи з темою “Як розпізнати дрон-камікадзе” надходили начебто від імені ДСНС із адреси morgunov.a@dSNS.com.ua. Відповідне доменне ім'я зареєстроване місяць тому – 8 листопада. У Держспецзв'язку зазначають, що у вкладенні до листа міститься RAR-архів “shahed-136.rar” із PPSX-документом “shahed.ppsx”. У результаті його відкриття на пристрій зрештою буде завантажений файл, який класифіковано як шкідливу програму, що розроблена з використанням мови програмування Delphi.¹²

¹⁰ <https://cert.gov.ua/recommendation/16904>

¹¹ <https://internetua.com/derispeczv-yazku-poperedjave-pro-novu-kiberataku-spryamovanu-na-predstavnikiv-sektoru-bezpeki-ta-oboroni>

¹² <https://cip.gov.ua/ua/news/uvaga-zafiksovano-rozsilannya-elektronnikh-listiv-iz-nebezpechnim-vkladennyam-zlovmisniki-vikoristovuyut-temu-iranskikh-droniv-kamikadze-shahed-136>

ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

В грудні 2022 року росія продовжувала вести масштабну інформаційну війну проти України, використовуючи для своїх цілей різноманітні інформаційні ресурси та залучаючи до цього величезну кількість людей.

Головними завданнями інформаційних операцій, які проводив ворог було поширення в українському суспільстві зневіри та підігрівання бажання завершити війну чи, принаймні, зупинити обстріли інфраструктури, віддавши агресору те, що він хоче; створення якомога більше розломів у суспільстві, збільшення невдоволення українців по відношенню до центральної влади, місцевого самоврядування, мешканців інших регіонів і навіть власних сусідів, яким дістається більше світла, а також створення негативного фону навколо “українського питання” для зниження рівня підтримки України по всьому світу.

Прагнучи досягти поставленої мети, ворог активно розповсюджував в різних джерелах дезінформаційні повідомлення. Під час даного дослідження було зібрано та узагальнено за темами і кількістю 131 дезінформаційне повідомлення на 21 тему:

1. Темою, яку найчастіше використовували ворожі змі для створення фейків в грудні була теза про те, що Заходу вигідна війна в Україні, а дії «київського режиму» вчиняються за його схвалення. Загалом, було виявлено 16 дезінформаційних повідомлень на зазначену тему:
 - Польський політолог О.Яцек заявляв, що затягування бойових дій в Україні вигідне Заходу, адже США заробляє на цьому конфлікті великі гроші. Вашингтон перетворює Україну на полігон утилізації старої техніки та на випробувальний майданчик для нового озброєння.¹³
 - Російські ЗМІ з посиланням на німецького політика О.Лафонтена повідомляли, що нібито Захід готував Україну до війни з рф, починаючи з «путчу на Майдані 2014 року... США та їхні васали озброювали Україну та готували її до війни проти рф. Таким чином Україна де-факто стала членом НАТО».¹⁴
 - Глава Ради Федерації рф в.матвієнко заявляла, що країни НАТО використовують технології ведення війни чужими руками: «НАТО активно залучає технології проксі-війни... Величезні ресурси

¹³ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3244>

¹⁴ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3244>

вкладаються в роботу в інфопросторі та спроби маніпулювати суспільними настроями». ¹⁵

2. З такою ж частотою ворожі змі згадували в грудні про візит Зеленського до США. Під час моніторингу було виявлено 16 фейків, які розповсюджували проросійські ресурси, серед яких:

- Теза про те, що Зеленський їде в США виключно для того, щоб «вибити» ще більше грошей, однак це, на думку анонімних авторів, буде зробити не так просто, адже американські конгресмени ставляться до Зеленського вороже. Мовляв, конгресмени примусять Зеленського відповідати на незручні питання щодо тієї допомоги, яку Україна вже отримала й ніякого «солодкого прийому» для українського Президента не буде. ¹⁶
- Ворожі змі поширювали інформацію про те, що Зеленський не досягнув цілі візиту в США. Мовляв, він їздив в США, щоб отримати більш потужну зброю і посилити наступальні дії на фронті. Проте ознак того, що Зеленському вдалося переконати Байдена надати Україні таку зброю, немає. ¹⁷
- Повідомлення про те, що Зеленський маніпулює Вашингтоном, розповідаючи, що росія може завдати удару по інших союзниках США, поширювали проросійські телеграм-канали як реакцію на перший закордонний візит Президента України від початку широкомасштабного вторгнення. Меседжі про те, що «Україна шантажує Захід для отримання зброї й іншої допомоги», є частиною російських дезінформаційних наративів. ¹⁸

3. Також, російські пропагандисти розповсюджували велику кількість фейкових повідомлень, які дискредитували Президента України Володимира Зеленського. Загалом, було виявлено 11 таких повідомлень:

- У соціальних мережах публікували скріншот паспорта громадянина Росії, який нібито належить Президенту України Володимирі Зеленському. На скріншоті зазначено, що Зеленський отримав паспорт громадянина РФ у Оріхово-Зуєво Московської області. ¹⁹
- У мережі поширили нібито нову обкладинку турецького гумористичного журналу LeMan. На карикатурі зображений скелет,

¹⁵ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3321>

¹⁶ <https://rayon.in.ua/news/561242-shcho-pisali-anonimni-telegram-kanali-pro-visit-zelenskogo-v-ssha>

¹⁷ <https://rayon.in.ua/news/561242-shcho-pisali-anonimni-telegram-kanali-pro-visit-zelenskogo-v-ssha>

¹⁸ <https://disinfo.detector.media/post/zelenskyi-manipuluie-vashynhtonom-rozpovidaiuchy-shcho-rosiia-moze-zavdaty-udaru-po-inshykh-soiuznykakh-ssha>

¹⁹ <https://imi.org.ua/news/u-sotsmerezah-poshyryuyut-fejkovyi-rosijskij-pasport-zelenskogo-tsentr-stratkomu-i49745>

який символізує Президента та напис: «важливо вчасно накивати п'ятами». Проте це — неправда.²⁰

- Проросійські телеграм-канали писали, що Володимир Зеленський не їздив до Бахмута. Мовляв, з використанням західних технологій монтажу йому можуть «організувати» будь-що, навіть «поїздку до Кремля».²¹
- У мережі поширювали фотографію графіті нібито з Мадрида, на якому Президента України Володимира Зеленського зобразили у вигляді сарани, яка пожирає Євросоюз. У дописах пишуть що, графіті нібито намалювали художники з мадридської групи Turicaloptical. Насправді на фото з Пласа-де-лас-Кортес у Мадриді за 27 грудня таких графіті немає. Джерелом фейкових фото є акаунт в Instagram, який і раніше поширював сфабриковані фотографії карикатурних графіті Зеленського.²²
- У соціальних мережах поширювали нібито нову марку, яку випустили у Польщі. На ній зображений український Президент Володимир Зеленський із вусами, схожими на вуса Адольфа Гітлера. У Польщі справді випустили марку із зображенням Володимира Зеленського, але без вус. Видозмінене зображення цієї марки й поширювали у мережі.²³

Також, серед тем, які російські пропагандисти продовжували обговорювати та поширювати декілька місяців поспіль, були:

4. Українцям складно живеться після відходу російських військ, а лояльне до росії населення піддається репресіям. Під час дослідження було зафіксовано 9 таких дезінформаційних повідомлень:

- На просторах пропагандистських телеграм-каналів російські пропагандисти маніпулювали фактами та прагнули створити уявну картину того, як українцям нібито складно живеться після відходу російських військ з Херсону. Мовляв, навіть цивільних піддають репресіям. У такий спосіб росіяни вкотре поширювали наратив про українців-карателів.²⁴
- ЗМІ рф заявляли, що «на територіях, що стали підконтрольними Україні, дуже складна ситуація. У містах відсутня електрика, вода, опалення... Влада України не збирається вирішувати цю проблему. Єдине, що вони запропонували, – «добровільна евакуація».²⁵

²⁰<https://disinfo.detector.media/post/turetskyi-zhurnal-leman-prysviatv-svoiu-obkladynku-zelenskomu-iaky-i-bidkaietsia-shcho-zavchasno-ne-zalyshyv-prezydentskyi-post>

²¹<https://disinfo.detector.media/post/poizdka-zelenskoho-do-bakhmuta-postanovka>

²²<https://disinfo.detector.media/post/u-madrydi-zroblyly-karykaturne-hrafiti-iz-zelenskym>

²³<https://disinfo.detector.media/post/u-polshchi-vypustyly-marku-iz-zelenskym-v-obrazi-hitlera>

²⁴<https://disinfo.detector.media/post/u-khersoni-ukrainski-viiskovi-rozпочaly-represii-protv-myrynkh-liudei>

²⁵<https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3301>

- ЗМІ рф з посиланням на окупанта о.малькевича повідомляли, що українська влада оголосила про зняття заборони на перетин Дніпра, щоб затримати лояльне росії населення: «Готується страшна провокація: окупаційна українська влада Херсона оголосила про зняття заборони на перетин Дніпра... основне завдання – спроба затримати лояльних росії херсонців».²⁶
5. Ракетні обстріли України – помста за вибухи в російському тилу. 8 таких фейків було виявлено у звітний період:
- Росія постійно намагалась просунути тезу про те, що начебто її ракетні обстріли – помста або наслідки рішень, які ухвалює Україна, зокрема, «офіс Президента». Хоча військові рішення ухвалює керівництво ЗСУ. Насправді, росія регулярно обстрілює цивільну інфраструктуру України з однієї причини – тому, що програє війну.²⁷
 - Проросійські телеграм-канали писали, що в російсько-українській війні почався період «позиційної війни». Мовляв, серйозних «проривів» не буде, лише «ДРГ-нальоти» ЗСУ на російські аеродроми. росія «у відповідь» завдаватиме масованих ракетних ударів по Україні. Російська пропаганда поширює меседж про «удари у відповідь» після будь-якого масованого ракетного удару по Україні.²⁸
 - Глава МЗС рф славров заявляв: «Удари завдаються високоточною зброєю. Виводяться з ладу енергетичні об'єкти, від яких залежить функціонування Збройних сил України, і від яких залежить доставка величезної кількості зброї, якою Захід накачує Україну, щоб вона вбивала росіян».²⁹
6. Санкції проти росії. 6 дезінформаційних повідомлень на цю тему було зафіксовано:
- Пропагандисти поширювали фейк, про те, що Верховний представник Європейського союзу з питань закордонних справ та політичної безпеки Жозеп Боррель проти ухвалення нового пакету санкцій. Проте це - неправда і такі повідомлення розповсюджувались, щоб підживлювати наратив про нібито несправедливо накладені санкції на росію.³⁰
 - Повідомлення про те, що Німеччина та Польща продовжують замовляти нафту у Росії після запровадження ембарго поширювали

²⁶ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3287>

²⁷ <https://disinfo.detector.media/post/raketni-obstrily-ukrainy-pomsta-za-vybukhy-v-rosiiskomu-tylu>

²⁸ <https://disinfo.detector.media/post/amerykantsi-provokuiut-rosiiu-na-raketni-udary-po-ukraini>

²⁹ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3249>

³⁰ <https://disinfo.detector.media/post/zhozep-borrel-ne-chekaie-zatverdzhennia-novoho-paketu-sanktsii>

у грудні. Мета такого фейку – показати, що санкції щодо припинення закупівель російської нафти формальні, а російська нафта незамінна.³¹

- Видання The Diplomat повідомляло, що «санкції Заходу відкрили для рф нові енергетичні перспективи... на зміну європейським партнерам прийшли азійські. Вони надали імпульсу розвитку унікальної артерії – Північного морського шляху, який допоможе путіну досягти грандіозної мети».³²

7. Дискредитація ЗСУ. 6 фейків, в яких лунали звинувачення української армії у воєнних злочинах та дезертирстві.

- Російські Telegram-канали поширювали інформацію, що «нацисти ЗСУ заварюють люки танків, щоб екіпаж йшов у наступ і не мав змоги здатися в полон», однак така інформація не відповідає дійсності.³³
- У відповідь на ідею створення «спецтрибуналу для росії» в мзс рф заявляли, що «москва вимагає, щоб Париж не ділив людей на «правильних» та «неправильних» і вивчив злочини українських націоналістів... Париж відмовляється бачити численні військові злочини українських військ і свідомо замовчує їх».³⁴
- Луганський колаборант а.марочко заявляв, що «після заяви голови Єврокомісії Урсули фон дер Ляйен про втрати українських військ у Збройних силах України зросла кількість дезертирів».³⁵

8. Український уряд виявився безпорадним в умовах енергетичної кризи. 5 фейків було зафіксовано у грудні:

- Одразу ж після появи пунктів незламності, які запровадили для українців, що страждають через відсутність світла та тепла через російські обстріли, росія почала дезінформаційну кампанію проти них. Спершу російські пропагандисти та анонімні телеграм-канали писали, що пункти взагалі неефективні, їх відкрили заради піару, та ще й «провокують» ворога завдавати ударів, бо вони незахищені та в них багато людей. Цей меседж, як і решта, вигаданий задля того аби залякати людей та посилити негативне ставлення до влади.³⁶

³¹<https://disinfo.detector.media/post/nimechchyna-ta-polshcha-prodovzhuiut-zamovliaty-naftu-u-rosii-pisliia-zaprovadzhennia-embarho>

³²<https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3439>

³³<https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3351>

³⁴<https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3255>

³⁵<https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3255>

³⁶<https://disinfo.detector.media/post/punkty-nezlamnosti-nikomu-ne-potribni-ikh-vidkryly-zarady-piaru-i-vo-ny-provokuiut-voroha-na-raketni-udary>

- Російські пропагандисти поширювали в соціальних мережах фейк про те, що троє харків'ян загинули в пункті незламності від отруєння чадним газом. Мовляв, влада недбало поставилася до безпеки українців, тому є уже перші жертви. Як доказ пропагандисти прикріплювали нібито скриншоти справжніх матеріалів на українських інформаційних ресурсах. Проте це — неправда.³⁷
- Білоруські медіа повідомляли: «В Чернігові розпочався електромережевий канібалізм – комунальники зрізають придатне для використання обладнання високовольтних ліній з одних ділянок, щоб перекинути на інші».³⁸
- ЗМІ рф повідомляли, що «енергетична система України в жалюгіднішому стані, ніж про неї говорять офіційні особи. Офіс Президента продовжує створювати ілюзію для народу про те, що «турбуватися нема про що, але зима буде складною і не всі її переживуть».³⁹

9. Україна «знищує» найбільшу релігійну конфесію. 6 дезінформаційних повідомлень було виявлено під час моніторингу на цю тему:

- Про те, що Україна «знищує» найбільшу релігійну конфесію, писали проросійські телеграм-канали в контексті перевірок та обшуків, що відбулись у храмах Московського патріархату. Таким чином українська влада, буцімто, знайшла спосіб, щоб забрати Києво-Печерську, Почаївську та Святогірську лаври, а священнослужителів затримували для поповнення обмінного фонду.⁴⁰
- Проросійські телеграм-канали поширювали оголошення, нібито в Україні не визнаватимуть хрещення в Українській православній церкві Московського Патріархату (УПЦ МП). Мовляв, ті люди, які охрестилися в Українській православній церкві Московського Патріархату, тепер будуть змушені «повторно пройти хрещення у священника Православної церкви України (ПЦУ)».⁴¹

10. Захід примушує Україну до переговорів з Росією. 6 таких повідомлень було виявлено:

- Пропагандисти поширювали фейк про те, що Захід вичерпав своє терпіння через наполягання України на відмові від переговорів з Росією. Мовляв, Захід виступає з ініціативою до переговорів. Проте

³⁷ <https://disinfo.detector.media/post/troie-kharkivian-zahynuly-v-punkti-nezlamnosti>

³⁸ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3270>

³⁹ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3301>

⁴⁰ <https://disinfo.detector.media/post/ukraina-znyshchuie-naibilshu-relihiinu-konfesiui>

⁴¹ <https://disinfo.detector.media/post/parafiiany-ukrainskoi-pravoslavnoi-tserkvy-moskovskoho-patriarkhatu-zmusheni-povtorno-khrestytsia-u-pravoslavonii-tserkvi-ukrainy>

- це неправда. З боку Заходу не відбулося серйозних змін у риторичі щодо дій Кремля. Наприклад, Європарламент визнав Росію державою-спонсором тероризму. Водночас Парламентська Асамблея НАТО визнала Росію державою-терористом. До того ж під час проведення Асамблеї високопосадовці НАТО заявили, що вони рішуче протистоять російській агресії та планують посилити підтримку України. Немає жодних ознак того, що Захід змушує Україну провести перемовини з Росією.⁴²

- Ворожі медіа повідомили, що «на прес-конференції після завершення переговорів Байден заявив, що Зеленський відкритий до діалогу про мир з росією, Зеленський на знак підтвердження кивнув», однак ця інформація не відповідає дійсності.⁴³

11. В Україні воюють іноземні найманці. 6 фейків було зафіксовано:

- Російська пропаганда систематично поширювала фейки про іноземних найманців, що воюють в Україні. Мовляв, у лавах ЗСУ все частіше воюють і гинуть іноземні найманці, зокрема, з Польщі. Тож, нібито для них в польському Ольштині підготували спеціальний цвинтар, який розмітили на маленькі квадрати на зразок американських цвинтарів, щоб усім вистачило місця. Це - неправда.⁴⁴
- Пропагандистські телеграм-канали поширювали повідомлення про те, що британська морська піхота таємно бере участь у війні в Україні. Як доказ пропагандисти посилались на статтю видання The Times, у якій нібито про це згадувалось. Однак це - неправда.⁴⁵
- В анонімних телеграм-каналах, які транслюють проросійську позицію, поширювали інформацію про те, що на боці України воюватиме група ісламістів із Сирії. Насправді твердження, що джихадисти, терористи чи інші види екстремістів воюють на боці України, є повторюваним прокремлівським дезінформаційним наративом, покликаним дискредитувати Україну й знецінити українську боротьбу у війні з росією.⁴⁶

12. Процвітання нацизму в Україні. 6 дезінформаційних повідомлень було зафіксовано у звітному періоді і серед них:

- У соціальних мережах та телеграм-каналах поширювали «докази» «процвітання нацизму в Україні». Писали, що нібито за Харківську операцію військовослужбовців 92-ї бригади Збройних Сил України нагородили «Сталевими хрестами» на кшталт «Залізних хрестів»,

⁴²<https://disinfo.detector.media/post/zakhid-prymushuie-ukrainu-do-perehovoriv-z-rosiieiu>

⁴³<https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3467>

⁴⁴<https://disinfo.detector.media/post/u-polshchi-stvoryly-tsvyntar-dlia-naimantsiv-iaki-zahynuly-v-ukraini>

⁴⁵<https://disinfo.detector.media/post/brytanska-morska-pikhota-taiemno-ber-uchast-u-viini-v-ukraini>

⁴⁶<https://disinfo.detector.media/post/na-botsi-ukrainy-voiuvatyme-hrupa-islamistiv-iz-syrii>

якими у Вермахті нагороджували «найбільших головорізів». Мовляв, нагороди мають схоже оформлення. Це - неправда.⁴⁷

- Анонімні телеграм-канали, які контролюються кремлем, поширювали низку фотографій ялинкових прикрас зі свастикою та іншою нацистською символікою, запевняючи, що в Україні ялинки прикрашають іграшками з нацистською символікою. Насправді це не відповідає дійсності.⁴⁸
- Російські Telegram-канали повідомили, що «в Україні почали робити тест на відсутність «гена москаля». Як заявляють пропагандисти, всього за 6500 гривень українці можуть отримати документ про расову чистоту».⁴⁹

13. Україна використовує допомогу країн-партнерів не за призначенням. 4 дезінформаційних повідомлення на цю тему було виявлено під час моніторингу:

- Кремлівські пропагандистські ЗМІ та анонімні проросійські телеграм-канали повідомляли про те, що зброя, яку надають Україні країни Заходу, потрапляє до рук злочинців в Африці. У повідомленнях стверджували, що після того, як Україні почали постачати західну зброю, в країнах Африки виникла проблема.⁵⁰
- Російські медіа та проросійські ресурси писали про те, що у Пентагоні провели перевірку зброї, яку надали Україні як воєнну допомогу. Нібито підтвердити наявність в Україні змогли лише 10%, куди поділася решта 90% невідомо. Це — неправда. Пентагон перевіряє запаси поставленої військової техніки Україні та не має доказів «переспрямування» американської допомоги.⁵¹
- У Швейцарії заборонили переказувати гроші в Україну, зокрема й донатити на ЗСУ. Таке повідомлення ширилось соціальними мережами й ворожими телеграм-каналами. У ньому йшлося, що переказувати кошти на допомогу Україні у Швейцарії заборонено. Мовляв, усі благодійні платформи не діють на території країни. Як доказ пропагандисти прикріплюють відео користувачки TikTok, у якому вона нібито скаржиться на те, що не може переказати гроші в Україну. Проте це — неправда.⁵²

⁴⁷ <https://disinfo.detector.media/post/ukrainskykh-viiskovykh-nahorodzhuiut-natsyystskymy-nahorodamy>

⁴⁸ <https://disinfo.detector.media/post/v-ukraini-ialynky-prykrashaiut-ibrashkamy-z-natsyystskoiu-symvolikoju>

⁴⁹ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3249>

⁵⁰ <https://disinfo.detector.media/post/zbroia-iaku-nadaiut-ukraini-krainy-zakhodu-potrapiiaie-do-ruk-zlochyn-tsjiv-v-afrytsi>

⁵¹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3607893-kontrol-ssa-za-zbroeu-peredanou-ukraini-cilkom-normalna-praktika.html>

⁵² <https://disinfo.detector.media/post/u-shveitsarii-zaboronyly-perekazuvaty-hroshi-v-ukrainu-zokrema-i-donaty-na-zsu>

14. На тлі війни в Україні розвинулася торгівля людськими органами. 4 фейки було виявлено на цю тему:

- У грузинськомовному сегменті соцмереж поширюють інформацію, що через війну в Україні значно розвинувся незаконний бізнес - торгівля людськими органами. Спершу це повідомлення в ефірі грузинського прокремлівського «Sezoni TV» озвучив ведучий програми Ніколоз Мжаванадзе. Він заявляв, що «бізнес торгівлі органами» започаткували в Україні, а органи постраждалих експортуються до різних країн світу.⁵³
- Інформацію про те, що у Польщі біженця з України розпродали на органи поширили в російських телеграм-каналах. Нібито подруга українського біженця на відео розповіла, що він після смерті став донором для чотирьох поляків.⁵⁴
- Повідомлення про те, що в Одесі українські солдати стають посмертними донорами поширювали анонімні телеграм-канали, які видають себе за одеські. За їхньою інформацією, нібито в Одесі існує бізнес зі збирання біоматеріалу у загиблих українських воїнів, які стають посмертними донорами. Мовляв, залишки тіл спалюють, загиблим надається статус «зниклі безвісти», а біоматеріали двічі на тиждень вивозяться до Львова.⁵⁵

15. Україна закликає до початку ядерної війни. 4 фейки були виявлено на цю тему:

- Пропагандисти використали вирвані з контексту слова речника Повітряних сил ЗСУ Юрія Ігната для просування меседжу про те, що Україна закликає до ядерної війни. Ігнат говорив про те, що українська система ППО виснажується. Зокрема засобами, які передусім мають захищати від авіації, доводиться збивати не лише ракети, а й дрони-камікадзе. За словами речника, Україна має і надалі просити всі можливі засоби у міжнародної спільноти. Однак, йшлося про поповнення системи ППО, а не про використання ядерної зброї.⁵⁶
- Глава МЗС рф славров заявляв, що «особливе занепокоєння в рф викликали прямі заяви, що звучали з Києва, про можливість перегляду Україною свого без'ядерного статусу. По суті, це означало б спробу українських націонал-радикалів отримати ядерну зброю, що категорично неприйнятно, в тому числі з

⁵³ <https://disinfo.detector.media/post/na-tli-viiny-v-ukraini-rozvyvnyulasia-torhivlia-liudskymy-orhanamy>

⁵⁴ <https://disinfo.detector.media/post/u-polshchi-bizhentsia-z-ukrainy-rozprodaly-na-orhany>

⁵⁵ <https://disinfo.detector.media/post/v-odesi-ukrainski-soldaty-staiut-posmertnymy-donoramy>

⁵⁶ <https://www.nta.ua/nasha-ppo-vysnazhuyetsya-rosiya-zapuskaye-rakety-yaki-my-vzagali-ne-mozhemo-zbyvaty-ignat/?fbclid=IwAR02Xk9REyLP3zjb5HyrbDgmgOi7SJNSvm9CO4Rlj9CXEi6rH1Khq-T-jLs>

урахуванням зобов'язань Києва за Договором про нерозповсюдження ядерної зброї».⁵⁷

16. Польщі потрібна територія України без українців. 4 дезінформаційні повідомлення було зафіксовано:

- Росія від початку війни просуває різного роду дезінформацію, щоб посварити Польщу та Україну і створити видимість, що між країнами, які підтримують одна одну, є напруга. Пропагандисти постійно повторюють наратив про те, що Польща прагне анексувати частину України й уже почала готуватися до цього. Зокрема писали про те, що Польща почала «економічне захоплення» України та західних областей України.⁵⁸
- Пропагандисти рф повідомляли, що «в Польщі ... вивчалось ставлення поляків до українців, які «понаїхали». Висновок відображено у заголовку доповіді: «Поляки – за Україну, але проти українців». Загалом відбито і суть політики Польщі: за Україну без українців».⁵⁹
- Видання *Niezależny dziennik polityczny* повідомляло, що «Захід України все одно відійде до Польщі... про це домовилися Дуда і Зеленський. Повернені землі будуть компенсацією за допомогу режиму Зеленського, а також за притулок для біженців і за всі поразки української ППО в Польщі».⁶⁰

17. Україна відновлює експорт електроенергії, і саме через це людям вимикають світло. 4 фейки на цю тему було виявлено у грудні:

- В грудні росія розпочала дезінформаційну кампанію, яка ставить на меті переконати українців в тому, що Україна продовжує експортувати електроенергію до інших країн, зокрема Молдови. Насправді вимкнення світла в Молдові, попри заяви пропагандистів, не доводять того, що Україна постачає країні електроенергію. Україна та Молдова - в єдиному блоці регулювання і міцно пов'язані між собою.⁶¹
- Запорізький колаборант в.рогов заявляв, що «влада режиму скасувала в Запорізькій області декілька приміських поїздів, пояснивши це проблемами з електропостачанням. Відключаючи електроенергію, Київ продовжує постачати її до Молдови».⁶²

⁵⁷ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3286>

⁵⁸ <https://disinfo.detector.media/post/polshchi-potribna-terytorii-ukrainy-bez-ukraintsiiv>

⁵⁹ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3373>

⁶⁰ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3408>

⁶¹ <https://disinfo.detector.media/post/ukraina-postachaie-v-moldovu-elektroenerhiu>

⁶² <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3317>

18. Біолабораторії в Україні. Всього 4 дезінформаційні повідомлення було виявлено:

- Ворожі ЗМІ повідомляли, що «зразки крові, які збирали в біолабораторіях на Луганщині, надсилалися за кордон для вивчення генофонду слов'янської нації та реакції крові на різні бактерії і віруси... Кінцева мета цих експериментів – геноцид слов'янського населення».⁶³
- Під час конференції з розгляду дії Конвенції про заборону біологічної та токсинної зброї член МЗС рф к.воронцов заявив: «За відсутності останніми роками випадків масових спалахів зазначених захворювань в Україні номенклатура та накопичені обсяги біоагентів ставлять під сумнів їхнє призначення для профілактичних, захисних чи інших мирних цілей».⁶⁴

19. Західні країни не хочуть постачати зброю Україні. З фейки було зафіксовано під час моніторингу в грудні.

- Повідомлення про те, що американці більше не хочуть, щоб їхня країна постачала зброю Україні ширились соціальними мережами й ворожими телеграм-каналами. У них йшлося, про те що американці рішуче засудили постачання зброї Україні. Окупанти підтвердили свою тезу матеріалом видання «The Washington Post», у якому нібито йшлося, що американці не підтримують українців та хочуть припинити постачання зброї.⁶⁵
- Видання Le Figaro процитувало французького політика Н.Дюпон-Аніана, який заявив, що настав час скасувати антиросійські санкції та припинити постачання зброї Києву в обмін на припинення вогню та переговори, оскільки Зеленський більше не захищає Україну, а хоче, «жертвуючи своїм народом, стати інструментом руйнування рф».⁶⁶

20. Обстріли Запорізької АЕС українцями. Всього 2 неправдивих повідомлення було зафіксовано, серед них:

- ЗМІ рф з посиланням на окупаційні сили в Запорізькій області заявляли: «Українські війська обстріляли промислову зону Запорізької АЕС», однак така інформація не відповідає дійсності.⁶⁷
- Запорізький колаборант в.рогов заявляв, що важкого озброєння на Запорізькій АЕС не було, а виведення легкого озброєння означало б зняття охорони зі станції: «Запорізька АЕС – це державна власність

⁶³ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3456>

⁶⁴ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3249>

⁶⁵ <https://disinfo.detector.media/post/amerykantsi-bilshe-ne-khochut-aby-ikhnia-kraina-postachala-zbroiu-ukraini>

⁶⁶ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3317>

⁶⁷ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3287>

росії, і будь-які провокації та спроби щодо її загарбання жорстко прискатимуться».⁶⁸

21. Наступ з Білорусії. Один фейк на цю тему активно розповсюджували ворожі канали протягом звітнього періоду.

- Мережею ширились повідомлення про те, що Білорусь нібито готує наступ. Ці повідомлення розповсюджувались для того, щоб посіяти паніку серед населення, серед українців, в тому числі жителів прикордонних районів і областей. І дезорієнтувати українські сили оборони, розосередити сили, перекинути сили з інших напрямків.⁶⁹

ШАХРАЙСТВО В МЕРЕЖІ

Протягом звітнього періоду шахраї продовжували використовувати тему війни щоб ошукувати українців: надання фінансової допомоги; продаж військової амуніції та інші схеми, за допомогою яких зловмисники прагнули ошукати українців.

Серед схем, які використовували зловмисники було виявлено наступні:

1. У месенджерах поширювали фейкові повідомлення про паливну субсидію до 21-ї річниці мережі автозаправних комплексів «ОККО», буцімто від компанії. У повідомленнях йшлося про анкету, через яку охочі можуть отримати 5000 гривень. Заповнивши анкету, користувач потрапляв на псевдосайт АЗК «ОККО», де повинен був пройти простий тест для активації. Під час проходження тесту необхідно було вказати номер телефону, адресу та номер банківської карти.⁷⁰
2. У телеграм групах поширювали повідомлення про допомогу від Червоного Хреста. Шахраї від імені Червоного Хреста розсилали повідомлення про нібито фінансову допомогу для всіх громадян у розмірі від 2500 тисячі гривень, при цьому видурюючи у людей гроші та персональні дані. Аби оформити заявку читача відправляють у чат-бот під назвою «Червоний Хрест UA» де потрібно авторизуватися та отримати підтвердження від свого банку.⁷¹
3. Також, шахраї обіцяли українцям шість тисяч гривень «новорічної» допомоги. Повідомлення поширювали через соціальні мережі та месенджери. Мовляв, кожен українець може отримати одноразову грошову виплату, як новорічну допомогу. У повідомленнях було розміщено посилання, за яким слід зареєструватися нібито для

⁶⁸ <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3384>

⁶⁹ <https://ratne.rayon.in.ua/news/557829-informatsiya-pro-nastup-z-bilorusi-feyk-vid-rosijan-shchob-posiyati-paniku>

⁷⁰ <https://manevychi.rayon.in.ua/>

⁷¹ <https://ivanychi.rayon.in.ua/>

отримання грошей. За посиланням прихований анонімний телеграм-канал із назвою «Виплати від Держави кожному громадянину України». На аватарці каналу встановлений логотип додатка «Приват24». Втім, на каналі автори розповідали, що грошову допомогу можна отримати в трьох банках, назви яких зазначались із помилками. Під назвою кожного з банків опублікований лінк нібито на «особистий кабінет», в якому можна було подати заявку на отримання новорічної «допомоги». Однак, замість «особистого кабінету» розміщена форма, в якій пропонували ввести номер банківської картки, пароль та пін-код. Тобто, замість «допомоги» шахраї отримували доступ до банківських рахунків.⁷²

4. Шахраї використовували фішингові посилання для отримання доступу до сторінок користувачів у соціальних мережах. Зі скомпрометованих акаунтів розсилали прохання позичити гроші. Власникам облікових записів вони пропонували роботу в інтернеті, а тим, хто зацікавився пропозицією, – надсилали фішингове посилання нібито для авторизації. За посиланням громадяни вказували дані для входу в облікові записи, які автоматично ставали відомі зловмисникам. Отримавши доступ до сторінок, змінювали паролі. Далі від імені зламаних користувачів розсилали прохання про позику. Аби не викликати підозри, просили невеликі суми, близько 200 гривень. Встановлено, що учасники злочинної групи скомпрометували близько тисячі акаунтів соцмереж.⁷³
5. На інтернет-майданчиках чоловік створював фейкові оголошення про продаж мототранспорту, якого насправді не мав у наявності. Щойно клієнти надсилали кошти у якості повної або попередньої оплати, зловмисник зникав. Серед 170 ошуканих аферистом громадян є і військові, які намагались придбати техніку для виконання завдань на фронті. Сума завданих зловмисником збитків складає більше 850 тисяч гривень.⁷⁴
6. Шахраї продавали неіснуючі генератори⁷⁵, прилади нічного бачення та рідіостанції⁷⁶, запчастини до автомобілів⁷⁷, дрота⁷⁸. Вони просили перерахувати частину коштів, після чого зникали.⁷⁹
7. Аферисти обіцяли за гроші забезпечити стабільний мобільний зв'язок. Шахраї користувались тим, що внаслідок вимкнення електроенергії сигнал мобільного зв'язку послаблювався або взагалі зникав. Вони прикидались представниками мобільних операторів і обіцяли «перемикнути» людину на іншу «вежу». Мовляв, так зв'язок залишиться

⁷² <https://disinfo.detector.media/post/shakhray-obitsiajut-ukraintsiam-shist-tysiach-hryven-novorichnoi-dopomohy>

⁷³ <https://cyberpolice.gov.ua/news/na-zhytomyrshhyni-pravoovoronzji-ogolosyly-pidozru-zlochynnij-grupi-u-s-haxrajstvi-za-sxemoyu-drug-prosyt-u-borg-4395/>

⁷⁴ <https://cyberpolice.gov.ua/news/na-mykolayivshhyni-slidchi-ta-kiberpoliczejski-vykryly-shaxraya-na-proda-zhu-neisnuyuchyx-tovariv-1785/>

⁷⁵ <https://internetua.com/hotiv-kupiti-dva-generatori-shahrayi-vimanili-u-csolovika-maije-piv-miliona-griven>

⁷⁶ <https://internetua.com/policeiski-vikrili-jinku-v-shahraistvi-z-realizaciyi-neisnuuacsogo-tovaru-na-volonters-komu-internet-kanali>

⁷⁷ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107907948>

⁷⁸ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107998902>

⁷⁹ <https://internetua.com/policeiski-vikrili-jinku-v-shahraistvi-z-realizaciyi-neisnuuacsogo-tovaru-na-volonters-komu-internet-kanali>

стабільним навіть, коли зникне електроенергія. Після цього людині надходив код – якщо його називали злочинцем, вони отримували доступ до мобільних додатків банків, соцмереж тощо.⁸⁰

8. У Рівненській області активізувалися шахраї, які від імені начальника обласної військової адміністрації Віталія Коваля надсилали листи підприємцям та вимагали грошей. В начебто «офіційному» повідомленні від начальника Рівненської ОВА йшлося про те, що в області начебто діє «програма підтримки фінансової підтримки Збройних сил України». Місцевим підприємцям пропонували на добровільних засадах долучитися до неї. Автори листа запевняли, що зробивши певний грошовий внесок, бізнесмени отримають зменшення податку на прибуток пропорційно тій сумі, яку вони задонатять по цій програмі. В листі також публікували номер рахунку, на який слід перерахувати кошти та запевняли, що ці дії узгоджені з президентом України та Верховною Радою.⁸¹
9. Під виглядом волонтерської організації шахраї ошукали чоловіка, який збирав кошти на купівлю авто для ЗСУ. Зловмисники побачили у «Facebook» оголошення потерпілого з проханням допомогти у придбанні авто та запропонували допомогу. Повідомили, що гроші в них знаходяться в золотих так як територіально вони знаходяться в Польщі і переказ грошей буде звідти, але для перерахування допомоги йому потрібно було перерахувати грошові кошти для обміну золотих на гривню. Після перерахування коштів волонтерська організація зникла.⁸²

БЛОКУВАННЯ ВЕБ-РЕСУРСІВ

I. Блокування веб-ресурсів за рішеннями державних органів.

З початку дії в Україні правового режиму воєнного стану блокування вебресурсів здійснюється у позасудовому порядку на підставі рекомендацій, які надає постачальникам електронних комунікаційних мереж та/або послуг основних інтернет-ресурсів Національний центр оперативного-технічного управління електронними комунікаційними мережами України (далі – НЦУ). У звітному періоді НЦУ не надавав рекомендації щодо блокування вебресурсів, але продовжували діяти ті блокування, які НЦУ просив постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг основних інтернет-ресурсів запровадити в перші місяці широкомасштабного вторгнення. Зокрема, за рекомендацією НЦУ постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг було заблоковано 854 вебресурсів, зокрема:

⁸⁰ <https://disinfo.detector.media/post/aferysty-obitsiaut-za-hroshi-zabezpechyty-stabilnyi-mobilnyi-zviazok>

⁸¹ <https://rayon.in.ua/news/560960-na-rivnenshchini-shakhray-vid-imeni-nachalnika-ova-shlyut-listi-biznesmenam#subscribe>

⁸² <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107906016>

1. 26 лютого 2022 р. наголосив на необхідності блокування 50 інтернет-ресурсів, за допомогою яких забезпечується ретрансляція каналів країни-агресора, мовлення яких обмежено;⁸³
2. 28 лютого 2022 р. звернувся із проханням здійснити блокування виявлених компанією “IT-KARKAS” автономних систем (AS), що використовуються державою-окупантом і з яких здійснювалися кібератаки на українські інформаційні ресурси та розповсюджувалася фейкова інформація, спрямована на дискредитацію державних органів, розвитку російсько-української війни тощо. Всього звернення стосувалося близько 642 автономних систем, до складу яких входять понад 48,0 млн IP-адрес рунету;⁸⁴
3. 5 березня 2022 р. наголосив на необхідності блокування постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг трьох вебресурсів: <https://savelife.pw/>, ukraine-war.pw, from-ua.com;⁸⁵
4. 11 березня 2022 р. наголосив на необхідності блокування постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг 11 вебресурсів;⁸⁶
5. 22 березня 2022 р. звернувся із проханням заблокувати 80 сайтів та 16 вебадрес;⁸⁷
6. 1 квітня 2022 р. звернувся із проханням заблокувати доступ ще до 43 вебсайтів.⁸⁸

II. Блокування платформами спільного доступу до інформації (соціальними мережами).

Під час моніторингу у грудні 2022 року було зафіксовано 4 повідомлення про блокування інформації соціальними мережами:

1. Instagram на місяць заблокував акаунт парамедикині з Азовсталі Катерини Поліщук, відомої як Пташка. Вона повідомила про блокування акаунту в своєму телеграм-каналі, не зазначаючи причину такого блокування.⁸⁹
2. Головний редактор онлайн-видання “Полтавська хвиля” Віталій Улибін заявив, що на фейсбук-сторінці видання було заблоковано публікацію про захисника, який коригує українську артилерію. Він вважав, що це масово скаржились боти.⁹⁰
3. Facebook обмежив сторінку «Української правди» після того, як видання опублікувало інформацію про збір коштів разом із патронатною службою батальйону «Азов» на реабілітацію бійців, які повернулися з полону. Коли можуть зняти обмеження - невідомо.⁹¹

⁸³ https://nkrzi.gov.ua/images/news/11/2249/Mkip_chyste_022022.doc

⁸⁴ <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=2252&language=uk>

⁸⁵ <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=2259&language=uk>

⁸⁶ <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=2272&language=uk>

⁸⁷ <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=2284&language=uk>

⁸⁸ <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=2294&language=uk>

⁸⁹ <https://t.me/ptahosavrik/135>

⁹⁰ <https://poltavawave.com.ua/p/i-vden-i-vnochi-shukaiemo-vorizhenkiv-istoriia-poltavtsia-iakii-koreguie-ukrayinsku-artileriiu-720853>

⁹¹ https://t.me/ukrpravda_news/24661

4. Кропивницький журналіст, спортивний оглядач Олександр Виноградов повідомляв, що Facebook видалив його сторінку, на якій він протягом восьми років публікував унікальний бейсбольно-софтбольний контент щодо подій та змагань клубів та збірних України. За словами журналіста, сторінку, яка мала понад 1000 фоловерів з України, країн Європи, США, Латинської Америки та Азії, адміни Facebook видалили через дії, які він не вчиняв. Також він додав, що у Facebook не дотрималися навіть власних приписів та правил, не давши йому можливості оскаржити блокування.⁹²

Також, в грудні Ілон Маск повідомив про те, що в твіттері блокуватимуть акаунти, які розміщуватимуть інформацію про поточне місцезнаходження людей.⁹³

Крім блокувань інформації соцмережами, кіберфахівці Служби безпеки продовжували системну роботу з нейтралізації загроз інформаційно-підривної діяльності спецслужб РФ. В результаті спецоперації, було заблоковано Telegram канал «Винниця наш дом!» та інтернет-спільноту «Винниця РУ» у забороненій соцмережі «Вконтакте», функціонування яких координувало фсб. За даними СБУ, агресор використовував їх для «розгону» дезінформації щодо внутрішньополітичної обстановки в регіоні та ситуації на фронті.⁹⁴

Аналіз вищезазначеної інформації, здебільшого, свідчить про потенційну загрозу цифровим правам людини. Насамперед, це пов'язано з тим, що всупереч нормам національного законодавства, яке передбачає тільки судовий порядок, блокування здійснюються в позасудовому. Навіть, враховуючи той факт, що державні органи на період дії воєнного стану мають повноваження регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, порядок такого регулювання та його межі, наразі, законодавством не визначено. По-друге, крім критерію «передбачено законом», практика Європейського суду з прав людини вимагає, щоб обмеження переслідувало «легітимну мету» та було «необхідним у демократичному суспільстві». На момент написання даного звіту немає можливості в повній мірі проаналізувати зазначені вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в контексті вищезазначених блокувань. Більшість повідомлень про факти обмежень, які були виявлені спеціалістами з моніторингу, містили лише загальну статистику без переліку чи посилань на самі ресурси, що було заблоковано. У випадках, коли ресурси ідентифіковано - до них вже обмежено доступ, що, в свою чергу, також, унеможлиблює аналіз їх контенту.

⁹²<https://imi.org.ua/news/facebook-vydalyv-storinku-kropyvnytskogo-sportyvnytskogo-zhurnalista-vin-vtratyv-robochij-kontent-za-8-i49827>

⁹³https://twitter.com/elonmusk/status/1603181423787380737?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etwete mbed%7Ctwterm%5E1603181423787380737%7Ctwgr%5E66cd067489c16c7c57bd3353b7e49efacc990ba1%7 Ctwcon%5Es1 &ref_url=https%3A%2F%2Fwww.pravda.com.ua%2Fnews%2F2022%2F12%2F15%2F7380794 %2F

⁹⁴<https://internetua.com/slujba-bezpeki-zablokuvala-internet-spilnoti-v-yakih-fsb-namagalas-verbuvati-ukra yinciv>

ДОСТУП ДО ІНТЕРНЕТУ

Попри повномасштабну війну та пошкодження електромереж, які відбувались в зв'язку із ворожими обстрілами, Міністерство цифрової трансформації повідомляло, що інтернет-покриття в Україні є найбільшим у Європі. В 2022 році понад 130 тисяч українців у 420 селах вперше змогли під'єднати свої домівки до інтернету. 1140 соцзакладів отримали Wi-Fi. Понад 2500 українських шкіл мають Wi-Fi в укриттях.

Крім того, Україна серед країн з найбільшою кількістю терміналів супутникового інтернету Starlink – понад 22 тисячі. А компанія “Укртелеком” повідомляла, що може забезпечити абонентів інтернетом навіть під час вимкнення світла.⁹⁵

Також, в грудні Міністерство цифрової трансформації повідомляло, що 80% деокупованих міст частково з відновленим інтернетом. За даними міністерства, російські військові залишали після себе зруйновану інфраструктуру, сотні кілометрів пошкоджених кабелів і викрадене обладнання.⁹⁶

Разом з тим, після ракетних ударів 19 грудня 2022 року, в Києві були зафіксовані проблеми зі зв'язком, покриття інтернету впало на 50%.⁹⁷

ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ

Верховною Радою України 13 грудня 2022 року прийнято Закон України «Про медіа», який набере чинності 31 березня 2023 року. Основною зміною, яка стосується цифрових прав людини, є регулювання онлайн-медіа. Зазначене регулювання поєднує ліберальні підходи (реєструються добровільно) з відповідальністю за порушення контентних обмежень (незалежно від того, зареєстроване медіа чи ні). При реєстрації онлайн-медіа отримуватимуть “бонуси”: офіційний статус медіа, журналістів, підтвердження спеціальних професійних прав редакцій та журналістів, захист професійної діяльності на рівні Кримінального кодексу, зменшені санкції у порівнянні із незареєстрованими та анонімними онлайн-медіа.

Також, закон передбачає регулювання OTT платформ, платформ спільного доступу до відео згідно стандартів Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги та надає можливість регулятору (Національній раді України з

⁹⁵ <https://ukrtelecom.ua/discounts/dlya-novikh-abonentiv/internet-bez-svitla-.html?csrt=7725437688358584469>

⁹⁶ <https://t.me/mintsyfra/3671>

⁹⁷ <https://twitter.com/netblocks/status/1604881271896674304>

питань телебачення і радіомовлення) комунікувати, укласти меморандуми і договори про співпрацю з платформами спільного доступу до інформації (соц.мережами).

01 грудня 2022 року Верховна Рада прийняла в цілому законопроект №6173 про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементацію законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації. Закон пришвидшить інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку ЄС. Національне законодавство у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг буде максимально наближене до європейських вимог. Це стане фундаментом для підписання у майбутньому Угоди між Україною та ЄС щодо взаємного визнання електронних довірчих послуг. Подібну Угоду ЄС не укладав з жодною третьою країною.⁹⁸

Для українців, які перебувають в країнах Європейського Союзу, та для України загалом Закон відкриває нові можливості у сфері електронної ідентифікації й електронних довірчих послуг:

- можливість отримати кваліфікований електронний підпис дистанційно;
- широкий асортимент засобів е-ідентифікації всіх рівнів довіри;
- можливість користуватися е-довірчими послугами навіть тоді, коли їх надавач припинить діяльність;
- доступ до українських онлайн-послуг із-за кордону;
- подати документи для отримання електронного підпису можна буде у нотаріусів та в ЦНАП;
- безпека даних в інформаційних системах, де використовують засоби е-ідентифікації за європейськими стандартами;
- можливість проходження процедури оцінки відповідності в іноземному органі з оцінки відповідності;
- правові основи для визнання та використання гарантів з цифровою ідентифікацією.

Це означає, що Україна визнаватиме КЕП Європейського Союзу. Зі свого боку в ЄС зможуть тимчасово визнавати український кваліфікований електронний підпис як удосконалений до укладення Угоди з ЄС, а після – як кваліфікований електронний підпис. Також в Україні будуть визнавати засоби електронної ідентифікації ЄС, оскільки вони відрізняються від вже встановлених у нашій країні.

Це важливий крок у розбудову цифрового майбутнього України та отримання цифрового “безвізу” з ЄС.

⁹⁸<https://thedigital.gov.ua/news/na-krok-blizhche-do-tsifrovogo-bezvizu-z-es-verkhovna-rada-priynvala-zako-noproekt-pro-e-identifikatsiyu-ta-e-dovirchi-poslugi>

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

Введення воєнного стану в Україні у зв'язку з широкомасштабним вторгненням росії та необхідність захисту суверенітету і територіальної цілісності обумовили внесення змін до законодавства України в багатьох сферах, в тому числі й у інформаційній.

Зокрема, у грудні продовжував діяти правовий режим воєнного стану, який було введено Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні”⁹⁹ та затверджено Законом України № 2102-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”. Протягом березня–серпня 2022 р. строк дії правового режиму воєнного стану продовжувався чотири рази, в листопаді 2022 року було продовжено в'яте і нині він діє до 19 лютого 2023 р. Зазначеним Указом передбачено можливість обмеження ряду фундаментальних прав людини, зокрема, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Також, продовжували дію нормативно-правові акти, більшість з яких було запроваджено в березні 2022 року і які мають безпосередній вплив на свободу вираження поглядів. Серед них:

1. Закон України “Про правовий режим воєнного стану”,¹⁰⁰ на підставі якого військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України:
 - роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг;
 - роботу поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та ЗМІ;
 - використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення.
2. Наказ Головнокомандувача ЗСУ від 3 березня 2022 р. № 73 “Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану” (далі – Наказ), яким окреслено перелік забороненої до поширення інформації.

⁹⁹ <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

¹⁰⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Також, в березні 2022 року, Кримінальний кодекс України було доповнено новими статтями (ст.ст. 111-1, 114-2, 435-1, 436-2), практика застосування яких має безпосередній вплив на свободу вираження поглядів.

У грудні 2022 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень було виявлено 34 вирoki, щодо притягнення до кримінальної відповідальності за новими статтями ККУ, які стосуються поширення забороненої інформації.

Серед рішень, які були виявлені під час моніторингу, наступні вирoki:

1. За ч. 1. ст.111-1 КК України, яка передбачає відповідальність за заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України) - 5 вироків із покаранням у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від десяти до дванадцяти років;
2. За ч. 2 ст.114-2 КК України, яка передбачає відповідальність за поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) було ухвалено 8 вироків:
 - 4 вирoki із покаранням у виді у виді 5 (п`яти) років позбавлення волі та звільненням від призначеного покарання з іспитовим строком від 1 до 3 років;
 - 4 вирoki із покаранням у виді позбавлення волі від 5 років 3 місяців до 6 років, без звільнення від відбування покарання.
3. За ч. 3 ст. 114-2 КК України, яка передбачає відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або шпигунства) - було ухвалено 2 вирoki із покаранням у виді позбавлення волі від 8 до 10 років, без звільнення від відбування покарання.
4. За ч.1 ст. 436-2 КК України, яка передбачає відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини

території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань російської федерації, незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України) - судами було винесено:

- 2 вироки із покарання у вигляді 2 та 3 років позбавлення волі та звільнення від відбуття призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком на 1 рік;
 - 1 постанова судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду про призначення нового розгляду справи у суді апеляційної інстанції.
5. За ч.2 ст. 436-2 КК України, яка передбачає відповідальність за виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, - судами було винесено 12 вироків із покаранням від одного до п'яти років позбавлення волі та звільнення від відбування покарання з іспитовим строком від одного до трьох років.
6. За ч.3 ст.436-2 КК України, яка містить відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації судами було ухвалено 1 вирок із покаранням у вигляді п'яти років позбавлення волі та звільнення від відбування покарання з іспитовим строком на три роки.
7. За сукупністю ч.2 ст. 436-2 та ч.3 ст. 436-2 судами було ухвалено 3 вироки із покаранням у вигляді п'яти років позбавлення волі та звільнення від відбування покарання з іспитовим строком на три роки.

Крім ухвалення вироків за новими статтями Кримінального кодексу України, протягом звітного періоду судами було ухвалено 1 вирок за ч. 2 статті 111 КК України, із покаранням у вигляді позбавлення волі на п'ятнадцять років. Зазначена практика також має вплив на цифрові права людини, оскільки передбачає застосування кримінальної відповідальності в тому числі за поширення небезпечної інформації в інтернеті. Зазначений вирок було винесено щодо громадянина України, який передавав представнику збройних сил РФ інформацію про позицій військовослужбовців Збройних сил України.

Загалом, у звітному періоді судами було ухвалено 35 вироків за статтями Кримінального кодексу України, практика застосування яких має безпосередній вплив на свободу вираження поглядів в інтернеті. Це пов'язано з тим, що поширення інформації, яке стало підставою для застосування кримінальної відповідальності у всіх проаналізованих судових рішеннях, відбувалось в мережі Інтернет. В більшості випадків таке поширення відбувалось на платформах спільного доступу до інформації Фейсбук, Однокласники, Вконтакте, на платформах спільного доступу до відео ТікТок та Ютуб, та месенджерах Телеграм, Вайбер, Вотсап, тощо.

Під час аналізу вироків було виявлено проблему в кваліфікації однотипних дій та, відповідно, застосування різних видів покарання до осіб, які здійснювали поширення інформації в той самий спосіб та схожого змісту.

Зокрема, у справі № 589/4528/2¹⁰¹ громадянина України, який передавав інформацію про місця дислокації військовослужбовців Збройних Сил України представникам збройних сил РФ, було позбавлено волі строком на 15 років без конфіскації майна за ч. 2 ст. 111 ККУ.

В той час, як іншого громадянина України було визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 114-2 КК України та призначено йому покарання у вигляді десяти років позбавлення волі за передачу інформації про дислокацію підрозділів Збройних Сил України, маршрутів їх руху, з метою їх подальшої передачі іншим представникам не передбачених законом збройних формувань окупаційної адміністрації РФ (справа № 202/7404/2).¹⁰²

На можливі проблеми кваліфікації вищезазначених однотипних діянь передбачених ч. 3 ст. 114-2 та ст. 111 ККУ вказали експерти у Аналітичному звіті “Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року.”¹⁰³

Під час дослідження експертами було виявлено, що ч. 3 ст. 114-2 та ст. 111 ККУ є конкуруючими і передбачають відповідальність за однотипні діяння, які буде складно кваліфікувати і зазначений висновок підтверджується наведеними вирокami.

Окремо хотілось би звернути увагу та той факт, що практика звільнення від реального відбування покарання, яка прослідковувалась в більшості вироків, у справах, що стосувались поширення в інтернеті забороненої інформації, почала змінюватись в грудні 2022 року в частині призначення реальних покарань за злочини передбачені статтею ч. 2 ст. 114 ККУ2. Щодо осіб, які

¹⁰¹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108140555>

¹⁰² <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108115704>

¹⁰³ <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/АНАЛІТИЧНИЙ-ЗВІТ-А4-30-12-22.pdf>

здійснювали несанкціоноване поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України було ухвалено 8 вироків, чотири із яких з покарання у вигляді позбавлення волі від п'яти до шести років.

Аналіз вироків, які були ухвалені у звітному періоді за ч. 2 ст. 114 ККУ² свідчить про те, що до реальної відповідальності було притягнуто осіб, які неодноразово здійснювали поширення інформації про місця дислокації Збройних Сил України шляхом передачі її представникам країни агресора. Звільняли від відбування покарання тих, хто здійснював поширення інформації в різних соціальних мережах для необмеженого кола осіб, без передання її встановленим особам.

Зокрема, Добропільським міськрайонним судом Донецької області у справі 227/1443/22, було ухвалено вирок щодо громадянина України, який в месенджері Телеграм неодноразово передавав в особистих повідомленнях інформацію про місця дислокації Збройних Сил України, з що йому було призначено покарання у виді позбавлення волі строком на шість років.¹⁰⁴

Також, було позбавлено волі строком на п'ять років та шість місяців громадянина України, який так само в особистих повідомленнях в месенджері Телеграм передавав інформацію про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України. Такий вирок було ухвалено Костянтинівським міськрайонним судом Донецької області у справі № 233/2155/22.¹⁰⁵

В той час, як трьох осіб, які публікували місця дислокації Збройних Сил України в соціальних мережах або телеграм-каналах, було звільнено від відбування покарання з іспитовим строком. Такі вирокі було винесені у справах №№ 504/3741/22;¹⁰⁶ 161/16693/22¹⁰⁷ та 335/7985/22¹⁰⁸.

Така практика розгляду справ свідчить про спроби напрацювання судами певних підходів та намагання застосовувати до винних осіб такі покарання, які будуть пропорційними по відношенню до шкоди, яка була завдана поширенням забороненої інформації.

Також цікавим рішенням, що свідчить про вдосконалення практики розгляду справ про притягнення до відповідальності за поширення забороненої інформації в інтернеті є Постанова Верховного Суду у справі № 461/3019/22.¹⁰⁹ Цією Постановою було скасовано Ухвалу Львівського апеляційного суду про відмову у відкритті апеляційного провадження та призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції. В даній справі громадянина України рішенням Галицького районного суду м. Львова було позбавлено волі строком на три роки за поширення в соціальній мережі Вконтакте інформації, шляхом проставлення уподобань та надсилання повідомлень в особистій переписці, в яких він висловлював свою позицію про визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом визнання правомірною тимчасової окупації частини території України. Варто зазначити, що за період

¹⁰⁴ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107939714>

¹⁰⁵ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108037402>

¹⁰⁶ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108023295>

¹⁰⁷ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108114701>

¹⁰⁸ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107900374>

¹⁰⁹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107651422#>

з травня по грудень 2022 року, під час моніторингу було виявлено дев'ять вироків за даною статтею, серед яких цей вирок був єдиним з покаранням у вигляді реального позбавлення волі. Верховний суд виніс рішення щодо скасування Ухвали Львівського апеляційного суду про відмову у відкритті апеляційного провадження та призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції посилаючись на те, що суд перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості належним чином не з'ясував у обвинуваченого, чи цілком він розуміє наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ч. 2 ст. 473 Кримінального процесуального Кодексу України,¹¹⁰ зокрема, підстави й порядок оскарження обвинувального вироку в апеляційному та в касаційному порядку, вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього в разі затвердження угоди судом, не перевірів, чи є угода добровільною. Крім того, суд, враховуючи узгоджене покарання у виді максимального строку, передбаченого ч. 1 ст. 436-2 КК, не перевірів, чи укладено угоду добровільно.

Крім правозастосовчих проблем, під час моніторингу було виявлено факти, які свідчать про потенційне порушення цифрових прав та полягають в наступному:

1. 6 (шести) ухвалених вироків не визначено інформацію, поширення якої стало підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності, що не дає можливості оцінити зміст поширеної інформації та пропорційність застосування до особи заходів або санкцій.

Прикладом такого рішення може бути вирок Корабельного районного суду м. Николаєва у справі № 488/1783/22, де наступним чином описано зміст інформації, яка була поширена: *Користувач «ОСОБА_4», розмістила на так званій «Ленте» (публічній дошці оголошень, вільно доступній необмеженому колу користувачів) створеної нею сторінки (аккаунта) «ОСОБА_4» (веб-адреса облікового запису: ІНФОРМАЦІЯ_2 у соціальній Інтернет - мережі «Однокласники», наступні публікації: ІНФОРМАЦІЯ_3 у невстановлений досудовим розслідуванням час через технічні обмеження сайту, здійснила репост публікації (web-адреса публікації: ІНФОРМАЦІЯ_4 з профіля «ОСОБА_9» (web-адреса: ІНФОРМАЦІЯ_4 соціальної мережі «Однокласники» наступного змісту:*

ІНФОРМАЦІЯ_64 у невстановлений досудовим розслідуванням час через технічні обмеження сайту, здійснила репост публікації (web-адреса публікації: ІНФОРМАЦІЯ_6 з групи «ІНФОРМАЦІЯ_65» (web-адреса: ІНФОРМАЦІЯ_6 соціальної мережі «Однокласники» наступного змісту: ІНФОРМАЦІЯ_66»...

Варто зазначити, що приховування від громадськості обставин справи не дає можливості зрозуміти суть правопорушення, встановленого судом, а також мотиви суду при ухваленні рішення. Відтак, публікація подібних неповних текстів судових рішень із приховуванням значної частини інформації, важливої для громадського контролю, має ознаки порушення принципу

¹¹⁰ ч. 2 ст. 473 Кримінального процесуального Кодексу України - Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 та 424 цього Кодексу, а для підозрюваного чи обвинуваченого - також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами першим та четвертим пункту 1 частини четвертої статті 474 цього Кодексу.

гласності та публічності судових процесів та, зокрема, публічності судових рішень, а також права громадян на інформацію про діяльність судової влади.

2. 4 (чотири) вироки, в яких не міститься інших способів аналізу поширеної інформації судом, крім посилань на висновки експертів-лінгвістів. В таких рішеннях вбачається ризик того, що судова практика є, насправді, повним відтворенням позиції і практикою відповідних судових експертів. Прикладом такого рішення може бути вирок, ухвалений Заводським районним судом м. Миколаєва у справі № 487/3860/22.¹¹¹
3. 6 (шість) рішень, в яких поєднується, як відсутність інформації, поширення якої стало підставою для притягнення до кримінальної відповідальності так і відсутність власної оцінки судом її змісту з виключно посиланнями на висновки експертів-лінгвістів. Прикладом такого судового рішення є вирок ухвалений Шосткинський міськрайонний суд Сумської області у справі № 589/4241/22.¹¹²

Також, під час моніторингу було виявлено 3 судових рішення у цивільних справах, які містять ознаки порушення цифрових прав людини у вигляді непропорційного обмеження права на свободу вираження поглядів:

Одночасне застосування таких способів правового захисту, як спростування та видалення спірних відомостей без обґрунтування необхідності в цьому; невмотивованість рішень про видалення спірної інформації, що порушує європейські стандарти у галузі свободи слова.

Як зазначалось в попередніх звітах про результати моніторингу цифрових прав, в Україні активно розвивається судова практика, відповідно до якої суди зобов'язують не лише спростовувати ту чи іншу інформацію, визнану недостовірною, але й видаляти спірні відомості. При цьому, такі судові рішення, як правило, належним чином не мотивуються. Детальніше зазначену проблему описано в аналітичному звіті “Судова практика у справах про поширення інформації в інтернеті: тенденції та проблеми правозастосовної практики”¹¹³.

У грудні 2022 року під час моніторингу виявлено 3 рішення про спростування та видалення спірних відомостей без належного обґрунтування необхідності в цьому, а саме:

1. Рішення Броварського міськрайонного суду Київської області у справі № 361/2222/21;¹¹⁴
2. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду у справі № 369/11909/20;¹¹⁵
3. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 752/7509/18.¹¹⁶

¹¹¹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107969864>

¹¹² <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108101885>

¹¹³ <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/Судова-практика-у-справах-поширення-інформації-в-інтернеті.pdf>

¹¹⁴ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107856459>

¹¹⁵ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107991482>

¹¹⁶ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108018431>

Окремо варто зауважити, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень продовжують з'являтися рішення у справах про захист честі, гідності і ділової репутації, а також вироки судів в яких зміст спірної інформації прихований позначками “ІНФОРМАЦІЯ No_”, що унеможливує ознайомлення з відомостями, щодо яких заявлено позовні вимоги. Під час звітного періоду було виявлено 12 таких рішень. Прикладом такої практики є наступні судові рішення:

1. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва у справі № 755/18496/21;¹¹⁷
2. Рішення Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/61570/21-ц;¹¹⁸
3. Постанова Одеського апеляційного суду у справі № 521/2749/20.¹¹⁹

ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

Відповідно до пункту 3 Указу Президента України № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні” (затверджено Законом України “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”, реєстраційний № 2102-ІХ від 24 лютого 2022 р.) у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, передбачено можливість обмеження прав та свобод, в тому числі, права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

У звітному періоді продовжувалась негативна практика, яку було зафіксовано в лютому-листопаді 2022 року щодо застосування Закону України “Про доступ до публічної інформації” і яка полягає у відмовах в наданні відповідей на запити, неоприлюднення інформації на офіційних вебсайтах органів державної влади та обмеженням чи повним припиненням доступу до інформації в публічних реєстрах.

I. Щодо надання інформації на запити.

У грудні 2022 року було проаналізовано 322 запити, які були направлено за допомогою веб ресурсу “Доступ до правди”.¹²⁰

Серед проаналізованих запитів щодо надання інформації було виявлено:

¹¹⁷<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108018217>

¹¹⁸<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108021454>

¹¹⁹<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107943961>

¹²⁰<https://dostup.pravda.com.ua>

- 221 запит, на який розпорядники вчасно та в повній мірі надали свої відповіді, що становить 68% від загальної кількості (65% у листопаді; 62% у жовтні та 59% у вересні);
- 39 запитів, на які розпорядники не надали відповідь, що становить 12% від загальної кількості (14% у листопаді; у жовтні 16%, у вересні - 20%);
- 62 запити, на які було відмовлено в наданні публічної інформації, що становить 19% від загальної кількості (20% у листопаді; у жовтні - 21%, у вересні - 22%).

Як видно із проаналізованої інформації, прослідковується невелика тенденція зменшення кількості відмов на запити. В більшості випадків, відповіді розпорядників, в яких вони не надавали запитувану інформацію, були правомірними, однак, варто зазначити, що із 62 відмов у 21-й є ознаки неправомірності.

Під час проведеного моніторингу було виявлено, що найпоширенішою підставою для надання відмови в грудні 2022 року було посилення на дію правового режиму воєнного стану. Зокрема, було виявлено 14 таких відмов:

1. Давидівська сільська рада надала 7 відмов у відповідь на запити:

- щодо надання інформації/відомостей/наказів про доходи головного лікаря КНП ЦПМСД Давидівської сільради (посадовий оклад, премії, надбавки, лікарняні, відпускні) за період з лютого 2022 по жовтень 2022 року із розбивкою помісячно;¹²¹
- щодо інформації/відомостей/наказів про доходи керівника відділу освіти, молоді та спорту Давидівської сільради, Кришталь С.М (посадовий оклад, премії, надбавки, лікарняні, відпускні) за період з лютого 2022 по жовтень 2022 року із розбивкою помісячно;¹²²
- щодо інформацію/відомості/накази про доходи заступника голови Давидівської сільради Кіт З.М (посадовий оклад, премії, надбавки, лікарняні, відпускні) за період з лютого 2022 по жовтень 2022 року із розбивкою помісячно¹²³
- щодо інформацію/відомості/накази про доходи заступника голови Давидівської сільради Селінкова О(посадовий оклад, премії, надбавки, лікарняні, відпускні) за період з лютого 2022 по жовтень 2022 року із розбивкою помісячно;¹²⁴
- щодо інформацію/відомості/накази про доходи заступника голови Давидівської сільради Хрунь І.С (посадовий оклад, премії, надбавки, лікарняні, відпускні) за період з лютого 2022 по жовтень 2022 року із розбивкою помісячно;¹²⁵
- щодо інформацію/відомості/накази про доходи голови Давидівської сільради Керницького Володимира Михайловича (посадовий оклад, премії, надбавки, лікарняні, відпускні) за період з лютого 2022 по жовтень 2022 року із розбивкою помісячно.¹²⁶

¹²¹ https://dostup.pravda.com.ua/request/mieditsina_2

¹²² https://dostup.pravda.com.ua/request/viddil_osviti_molodi_ta_sportu_5

¹²³ https://dostup.pravda.com.ua/request/dokhid_zastupnika_gholovi_davidi_5#incoming-367164

¹²⁴ https://dostup.pravda.com.ua/request/dokhid_zastupnika_gholovi_davidi_6#incoming-367163

¹²⁵ https://dostup.pravda.com.ua/request/dokhid_zastupnika_gholovi_davidi_4#incoming-367162

¹²⁶ https://dostup.pravda.com.ua/request/dokhid_gholovi_otgh_2#incoming-367161

- інформацію/відомості/накази про доходи голови Давидівської сільради Керницького Володимира Михайловича (посадовий оклад, премії, надбавки, лікарняні, відпускні) за період з лютого 2022 по жовтень 2022 року із розбивкою помісячно
- 2. Запорізька обласна державна адміністрація надала 3 відмови на запит щодо структури та штатного розпису її структурних підрозділів.¹²⁷
- 3. Державне управління справами надало дві відмови у відповідь на запит щодо Розмір зарплати заступника керівника Офісу Президента України Кирила Тимошенка.¹²⁸
- 4. Дніпровська обласна військова адміністрація щодо надання інформації про те чи приймалося рішення про утворення Криворізької міської військової адміністрації та призначення її керівником О.Вікула керівником Дніпропетровської ОВА В.Резніченком.¹²⁹
- 5. Державне космічне агентство України щодо результатів відомства в 2022 році і планів на 2023 рік.¹³⁰

Наступною підставою для надання відмов у відповідь на запит було посилення на те, що запитувана інформація опублікована на сайті або її можна отримати під час особистого візиту, безпосередньо у розпорядника (така відмова є неправомірною, оскільки ч. 2 ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації»¹³¹ визначає, що відповідь розпорядника інформації про те, що інформація може бути одержана запитувачем із загальнодоступних джерел, або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації). Загалом, було виявлено 4 таких відмов у наданні інформації:

1. Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України щодо інформації про механізм реалізації права внутрішньо переміщених осіб на отримання грошової компенсації;¹³²
2. Давидівська сільська рада щодо проекту бюджету на 2023 рік;¹³³
3. Київська міська державна адміністрація щодо облаштування пунктів незламності;¹³⁴
4. Київська міська державна адміністрація щодо кошторису з додатками, змінами та розрахунками на 2022 рік та бюджетного запиту на 2023 рік.¹³⁵

Ще одією підставою для відмов у наданні запитуваної інформації була - відсутність у розпорядника запитуваної інформації (дві таких відмови). Однак, розпорядник публічної інформації може відмовити в наданні інформації тільки тоді, коли він не тільки не володіє такою інформацією, а й не зобов'язаний, відповідно до його компетенції, передбаченої законодавством, володіти інформацією, щодо якої зроблено запит. Під час моніторингу у грудні 2022

¹²⁷ https://dostup.prawda.com.ua/request/struktura_5

¹²⁸ https://dostup.prawda.com.ua/request/rozmir_zarplatni_zamisnika_kieri#incoming-367408

¹²⁹ https://dostup.prawda.com.ua/request/krivii_righ_2

¹³⁰ https://dostup.prawda.com.ua/request/riezultati_15

¹³¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

¹³² https://dostup.prawda.com.ua/request/zbieriezhiennia_chierghi_zghidno

¹³³ https://dostup.prawda.com.ua/request/biudzhiet_2023r

¹³⁴ https://dostup.prawda.com.ua/request/shchodo_vstanovliennia_punktu_ni#incoming-367230

¹³⁵ https://dostup.prawda.com.ua/request/105475/response/366064/attach/2/293.pdf?cookie_passthrough=1

року було виявлено низку відповідей на запити, в яких розпорядники посилаються на відсутність запитуваної інформації, в яких вбачається зловживання даною підставою. Зокрема, Дніпропетровська обласна державна адміністрація відмовила у наданні інформації щодо того, яку кількість об'єктів нерухомого майна приватної форми власності було примусово відчужено з 24 лютого 2022 року на території Дніпропетровської області.¹³⁶ А Національний авіаційний університет відмовив у наданні інформації про загальну кількість коштів, яка була витрачена університетом на робочі поїздки, перельоти та інші транспортні перевезення за період з 01.01.2022 до 30.11.2022.¹³⁷

Посилання на те, що запит не відповідає встановленій законодавством формі та не містить всі необхідні реквізити, зокрема щодо обов'язку запитувача вказувати прізвище, ім'я по батькові. Підставою відмови у наданні інформації про загальну суму витрат, а також деталізовано за окремі товари та послуги: оформлення святкових локацій, придбання ялинки, декорації, послуги монтажних робіт, придбання новорічних подарунків, підготовка відеороликів, виготовлення вітальних листівок тощо, було саме не зазначення у запиті прізвища, ім'я та по батькові запитувача. Така відмова є неправомірною, бо Закон України “Про доступ до публічної інформації” не містить такої вимоги.

II. Щодо закриття публічного доступу до державних реєстрів.

У грудні 2022 року було відновлено роботу двох реєстрів - Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань та Реєстру операторів, провайдерів телекомунікацій.

Однак, продовжував бути обмеженим доступ до 17 публічних електронних реєстрів, серед яких:

1. Єдиний реєстр громадських формувань.
2. Реєстр громадських об'єднань.
3. Реєстр повідомлень суддів про втручання у здійснення правосуддя. На сайті міститься повідомлення про тимчасове обмеження роботи реєстру.
4. Державний реєстр друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності.
5. Реєстр декларацій родинних зв'язків та доброчесності.
6. Державний реєстр атестованих судових експертів.
7. Реєстр методик проведення судових експертиз.
8. Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство.
9. Єдиний реєстр арбітражних керуючих України.
10. Реєстр суднозаходів.
11. Реєстр морських портів.
12. Реєстр гідротехнічних споруд морських портів України.

¹³⁶ https://dostup.pravda.com.ua/request/primusovie_vidchuzhiennia_maina

¹³⁷ https://dostup.pravda.com.ua/request/vitrata_koshtiv#incoming-367295

13. Реєстр суб'єктів господарювання, що провадять свою господарську діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, діяльність яких регулюється НКРЕКП.
14. Єдиний державний реєстр операторів поштового зв'язку.
15. Реєстр виданих ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України.
16. Реєстр платників акцизного податку з реалізації пального та спирту етилового.
17. Реєстр альтернативних видів палива.

Після запровадження в Україні правового режиму воєнного стану та набрання чинності Постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 263 “Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану”¹³⁸ відбулося закриття доступу до низки публічних реєстрів, а також до вебпорталів, які містять набори відкритих даних.

Зазначена Постанова надала можливість міністерствам, іншим центральним і місцевим органам виконавчої влади, державним і комунальним підприємствам, установам, організаціям, що належать до сфери їх управління, для забезпечення належного функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є, та захисту інформації, що обробляється в них, а також захисту державних інформаційних ресурсів, під час дії правового режиму воєнного стану зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів.

Закриття деяких реєстрів порталу відкритих даних і публічних реєстрів не виглядає пропорційним і доцільним засобом для захисту національної безпеки. Відповідно до вимог ч.3 ст.6 Закону України “Про доступ до публічної інформації”, інформація з обмеженим доступом має надаватися розпорядником інформації, якщо він правомірно оприлюднив її раніше.

Окрім закриття реєстрів, ненадання публічної інформації за запитами, негативна динаміка прослідковувалась і в частині зобов'язань розпорядників публічної інформації щодо її оприлюднення. Незважаючи на вимогу Закону України “Про доступ до публічної інформації” щодо невідкладного оприлюднення інформації про факти, що загрожують життю, здоров'ю та/або майну осіб, і про заходи, які застосовуються у зв'язку з цим, така інформація не публікувалася.

¹³⁸<https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-funkcionuvannya-informacijno-komunikacijnih-sistem-elektronnih-komunikacijnih-sistem-publicnih-elektronnih-revestriv-v-umovah-voyennogo-stanu-263>

ІНШІ ПОРУШЕННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ

В грудні командою UNITED24.media – медіа, яке розповідає про війну в Україні й російську агресію всьому світові було виявлено проблему верифікації у Твітері для абонентів українських операторів "Київстар", Vodafone та lifecell, які не змогли увійти у Twitter з використанням свого мобільного номера. Компанія перестала надсилати коди двофакторної авторизації. Також, абоненти українських операторів не можуть зареєструватись у соцмережі, бо України немає у списку країн. Наразі у Twitter офіційно не пояснили, чому позбавили можливості абонентів українських операторів реєструватись у соцмережі.¹³⁹

Діяльність по моніторингу дотримання цифрових прав в Україні здійснюється в межах двох проектів, що реалізуються громадською організацією «Платформа прав людини» за фінансової підтримки Ініціативи з верховенства права Американської асоціації юристів (American Bar Association Rule of Law Initiative) і Офісу Freedom House в Україні. Звіт за грудень 2022 підготовлено в рамках проекту «Моніторинг ситуації з інтернет свободами в Україні», що фінансується ABBA ROLI.

ПЛАТФОРМА
ПРАВ ЛЮДИНИ

¹³⁹<https://imi.org.ua/news/abonenty-ukrayinskyh-operatoriv-ne-mozhut-zareyestrivatysya-u-twitter-i49633>